

POLÍTICA, CULTURA I DRET EN EL PRIMER EXILI A FRANÇA: LA TESI DOCTORAL DE DOMÈNEC DE BELLMUNT (1950)

JOSEP CAMPS ARBÓS¹
Universitat Oberta de Catalunya
FRANCESC FOGUET I BOREU²
Universitat Autònoma de Barcelona

Lliurat el 4 de setembre de 2021. Acceptat el 18 de gener de 2022.

RESUM

L'article contextualitza l'activitat cultural i política de Domènec de Bellmunt durant el seu exili a Tolosa de Llenguadoc entre 1939 i 1950. De la ingent activitat que hi desplegà, es comenta, amb detall, la seva tesi doctoral *De quelques conséquences de l'exode espagnol en France dans les domaines du droit international public et privé* (1950). Pionera en el seu àmbit, es tractava d'una contribució notable a l'estudi del dret internacional, tant públic com privat, i aspirava a divulgar algunes de les repercussions en l'ordre jurídic que causà l'èxode republicà de 1939. D'especial interès són les pàgines que hi destina a denunciar la detenció i assassinat de Lluís Companys; uns fets en què el règim franquista violà impunement les lleis, els usos de guerra i els principis fonamentals del dret internacional.

PARAULES CLAU

Exili polític republicà, dret públic, dret privat, legislació franquista, Domènec de Bellmunt.

1. jcampzar@uoc.edu
2. francesc.foguet@uab.cat

**Politics, culture and law in the first exile in France:
Domènec de Bellmunt's doctoral thesis (1950)**

ABSTRACT

The article contextualises Domènec de Bellmunt's cultural and political activity during his exile in Toulouse between 1939 and 1950. From the vast amount of activity, he engaged in there, it discusses, in detail, his doctoral thesis *De quelques conséquences de l'exode espagnol en France dans les domaines du droit international public et privé* (1950). A pioneer in its field, the text represented a noteworthy contribution to the study of international law, both public and private, and aspired to reveal some of the repercussions in the legal order caused by the Republican exodus of 1939. Of special interest are the pages he devotes to denouncing the imprisonment and assassination of Lluís Companys, events in which Franco's regime violated the laws, the customs of war and the founding principles of international law with impunity.

KEYWORDS

Republican political exile, public law, private law, legislation of Franco's regime, Domènec de Bellmunt.

I. DOMÈNEC DE BELLMUNT: UN EXILIAT EN TERRES OCCITANES (1939-1950)

El febrer de 1939 Domènec de Bellmunt —pseudònim de Domènec Pallerola i Munné, nascut el 1903 a la localitat ponentina de Bellmunt d'Urgell— travessà la frontera catalana per Agullana i la Vajol amb els darrers contingents de l'exèrcit republicà. Deixava enrere una carrera literària iniciada a París —on s'havia exiliat des dels inicis de la Dictadura de Primo de Rivera— amb *Històries d'emigrats* (1926) i continuada a través de diversos reculls de narracions a cavall de la realitat i la ficció —*Les banyes del Tibidabo* (1928), *Dos dies a Sant Boi* (1929), *Les catacumbes de Barcelona* (1930), *L'àngel bohemí* (1935)— o de retrats de personatges cèlebres —*Figures de Catalunya* (1933), *Homes de la terra* (1935). Bellmunt també s'havia immersit en el món del periodisme —secretari de redacció de *La Publicitat*; fundador, redactor i director de *La Rambla*, col·laborador de *Mirador*, *Imatges* i *D'Ací d'Allà*, per esmentar algunes de les plataformes en què

participà— i en el de la política —director de la Secretaria oficial del Ministeri d'Economia a Madrid, de la mà de Lluís Nicolau d'Olwer; cap dels serveis administratius de la Conselleria de Sanitat i d'Assistència Social de la Generalitat, i membre d'Acció Catalana Republicana, sense oblidar que havia exercit d'advocat a Barcelona entre 1929 i 1938. Una trajectòria que responia a la construcció d'una imatge com a intel·lectual compromès amb la societat del seu temps (Canosa, 2009: 163-194; Camps i Foguet, 2021: 9-27).

A França, Bellmunt s'integrà al càrrec dirigent que ja havia ocupat, entre el març i l'agost de 1938, com a cap de la Cancelleria del Consolat de la República Espanyola a Tolosa de Llenguadoc. Quan es feu efectiu el reconeixement del govern de Franco per part de l'Estat francès, abandonà el consolat i lliurà la documentació al Govern de la República a l'exili. Cal tenir present que, des dels inicis de 1939, s'havien creat a la ciutat occitana diverses plataformes de recepció per als refugiats catalans com el Comité Universitaire Toulousain d'Aide à l'Espagne Républicaine o la «Secció Catalana» dins l'Association des Amis de la République Française i que servirà de punt de partida per endegar la Fundació Ramon Llull, ideada per Antoni M. Sbert i des de la qual es repregueren l'organització i el mecenatge de les activitats culturals catalanes a l'exili (Corretger, 2005: 181-201).

El març de 1939 Bellmunt s'instal·là a Blagnac, una petita localitat a quatre quilòmetres de Tolosa de Llenguadoc, amb la muller i les dues filles que havien restat a França des de 1938. Treballà en feines precàries —comptable en una empresa forestal i bibliotecari a la Universitat Catòlica del Migdia de França, mercès al canonge occitanista Josèp Salvat, que hi exercia de professor de literatura— i col·laborà a L'Aumônerie Catholique, un organisme sota el paraigua de l'arquebisbat tolosenc i destinat a ajudar els refugiats reclosos als camps de concentració. El 1941, en una ràtzia contra els refugiats republicans, fou detingut i internat al camp de càstig de Recebedou amb altres exiliats catalans i espanyols que vivien a Tolosa. En fou alliberat gràcies a la intervenció del cardenal Jules Saliège i monsenyor Bruno de Solages, que aconseguiren que el camp es tanqués el setembre de 1942. No serà fins a l'agost de 1944, coincidint amb l'alliberament de París pels aliats, que la seva peripècia vital assolirà una certa normalitat, ja que podrà exercir de traductor jurat als tribunals i de lector d'espanyol a diversos liceus, «la qual cosa em feia dir, tot rient, que em guanyava la vida ensenyant la llengua de l'enemic» (Bellmunt, 1975: 202). Com a conseqüència d'aquesta tasca docent, publicà *Prosas españolas selectas* (1947) i *Compendio de*

historia general de la cultura española (1952). I, fins i tot, enmig d'aquest aparent oasi, pogué recuperar la seva faceta de narrador amb dues novel·les escrites en francès i publicades a Tolosa: *Le fleuve ensorcelé* (1946) i *L'homme amoureux de sa femme* (1947).

Durant els darrers anys de la Segona Guerra Mundial, Bellmunt dirigí el setmanari *Foc Nou* (1944-1947), fundat per membres dels partits catalanistes Acció Catalana Republicana, Esquerra Republicana de Catalunya i Estat Català (Camps i Foguet, 2020: 10-25). Amb el subtítol «Al servei de Catalunya», se n'arribaren a publicar un total de 45 números, amb una periodicitat irregular. Suspès pel Ministeri d'Afers Estrangers del govern francès, que havia prohibit la premsa estrangera, el substituï temporalment *Canigó* (1945), òrgan de la Société Française des Amis de la Catalogne, que l'intel·lectual ponentí constituï amb Jean Cassou, l'alcalde tolosenc, i algunes personalitats catalanòfiles. Tant *Foc Nou* com *Canigó* defensaren alguns dels leitmotiv del pensament polític de Bellmunt durant el primer exili: l'aposta per la unitat política dels partits republicans catalans i el clam contra les grans potències internacionals (URSS, Regne Unit, EUA) que només vetllaven pels seus interessos polítics, econòmics o geoestratègics, sense fer res per defensar la democràcia i la llibertat a l'Estat espanyol, i, en conseqüència, per enderrocar Franco del poder.

Fruit d'aquest context, Bellmunt escriví a Blagnac al llarg de 1944 la biografia *Lluís Companys. La seva vida. La seva obra. La seva mort gloriosa*. Fou publicada per ell mateix el març de 1945 amb el segell Edicions Foc Nou. El llibre comptava amb el precedent de *Vida y sacrificio de Companys*, una biografia que el 1943 havia publicat a Buenos Aires Ángel Ossorio y Gallardo —l'advocat del president al judici dels Fets d'Octubre.³ Amb motiu del quart aniversari de l'afusellament de Companys, el 15 d'octubre de 1944, Bellmunt ja havia remarcat des de *Foc Nou* el caràcter simbòlic de la seva figura i la situava com un referent polític per a la unitat patriòtica: «Mataren un polític i l'han elevat a la categoria de símbol de la pàtria catalana, n'han fet un màrtir gloriós que serà a tots els altars patriòtics de Catalunya. Trobaren una Catalunya dividida i el

3. El primer text de Bellmunt sobre Lluís Companys es publicà a *Figures de Catalunya*. El volum, conjuntament amb *Homes de la terra*, responia a l'objectiu de divulgar un conjunt de personalitats rellevants de la Catalunya republicana: Josep Tarradellas, Lluís Nicolau d'Olwer, Francesc Cambó, Andreu Nin, Carles Pi i Sunyer, Ventura Gassol, Antoni Rovira i Virgili, Gaziell, Eugeni Xammar, Josep Pla, entre d'altres (CAMPS, 2015: 61-73).

sacrifici de Companys la unirà fraternalment sota una bandera de patriotisme auster i conscient» (1944: 1).

Bellmunt exposava en el prefaci com el llibre «feia temps que estava començat» i que «els materials són de primera mà: els havia anat recollint en converses nombroses celebrades amb el biografiat» (1945: 5). A les pàgines inicials, qualificava Companys de «figura gloriosa de Catalunya», ja que «la seva figura i el seu nom han pres ja l'aurèola i la puixança mística dels grans immortals. I esdevingut estel, esdevingut bandera, esdevingut esperit pot fer el miracle de la resurrecció catalana, de la renovació catalana en una pàtria unida, vigorosa i digna» (1945: 6-8). I assumia que la seva tasca no era la pròpia d'un historiador sinó la d'un periodista: «Per això el nostre llibre no té la pretensió d'ésser una obra de crítica històrica, sinó la narració periodística de la vida d'un gran demòcrata català. [...] Un historiador, tanmateix, no podria estar-se de jutjar, de fer crítica a mesura que els fets ho exigien. Un periodista, en canvi, es contenta de narrar, de descriure el més detalladament possible el que ha vist, el que ha oït o el que li han explicat» (1945: 6-7). Un retrat construït des de l'admiració que li despertava el biografiat, que era presentat com un model digne d'imitació per les seves qualitats ètiques i polítiques.⁴

Del contingut, que en tot moment traspua la ideologia d'esquerres i catalanista de Bellmunt, caldria remarcar-ne un parell de qüestions. En primer lloc, l'amistat de Companys amb Francesc Layret i Salvador Seguí, així com les diferències ideològiques que tingué amb Francesc Macià: «Macià era el símbol, Companys l'home d'acció; Macià, el president venerable que electritzava les masses amb la seva presència; Companys, el líder que les dirigia i les disciplinava. Macià, el polític romàntic i idealista que volia la independència de la Pàtria; Companys, el polític realista que li feia veure les enormes dificultats que això comportava» (1945: 61). Segonament, el retrat reflectia l'evolució ideològica de Companys, que passarà d'uns ideals obreristes a uns altres de marcadament catalanistes, atès que «en el temps de la seva formació com a lluitador el catalanisme estava allunyat, gairebé en contra, dels interessos polítics i socials que ell defensava» (1945: 56). Serà la defensa de l'Estatut de Núria de 1932 i els pals a les rodes que hi posava el govern espanyol «on Companys sentí revelar-se el seu catalanisme, el fons de patriotisme que portava a dintre. Fou allí, davant

4. Josep Benet se servirà d'algunes de les notícies sobre Companys que reporta Bellmunt per a escriure la seva biografia sobre el president (1998: 39, 194, 196).

la incomprensió i l'enemistat dels espanyols més addictes i més afins que, en nom de Catalunya, impulsat per un patriotisme conscient i profund, Companys es rebel·là amb una actitud vigorosa i vibrant de patriota decidit i incorruptible» (1945: 52). Per tot plegat, la seva adscripció al catalanisme es donarà «quan aquest adquireix un sentit francament esquerrà amb un contingut social substantiu» (1945: 57).

Els capítols finals de la biografia estan destinats a explicar l'exili i la mort de Companys. Quant al darrer esdeveniment, el considera «una de les canallades, una de les baixeses més grans de la història política del món» (1945: 136) i posa en relleu —ho corroborarà també a la tesi doctoral— la seva condició de refugiat polític, car «l'acte comès pels nazis no és la presa de possessió d'una penyora política sinó un robatori vil, un robatori a mà armada, un segrest criminal que no té excusa ni perdó, ni justificant moral» (1945: 136). Bellmunt hi narra com, el 13 d'agost de 1940, Companys fou arrestat a la seva residència de La Baule per la policia franquista, amb la col·laboració de la Gestapo; com se'l transferí a París, on per ordre de l'ambaixada franquista fou confinat a la presó de La Santé i, al cap de quaranta-vuit hores, conduït en cotxe a Madrid, sota l'escorta de policies franquistes comandats per Pedro Urraca Rendueles; i com va ser torturat al Ministeri de Governació i, tot seguit, enviat a Barcelona i reclòs al castell de Montjuïc, on fou executat a les sis del matí del 15 d'octubre de 1940, després d'un simulacre de Consell de Guerra sumaríssim, el dia abans: «Hom el condemnà a mort perquè en el codi de la dita justícia militar no trobaren una pena pitjor» (1945: 147).⁵

El 1946, Bellmunt publicava, sense signar, un *Petit compendi d'història de Catalunya*, també dins Edicions Foc Nou. Antoni Rovira i Virgili, en el pròleg, assenyalava els propòsits de l'autor a l'hora de presentar aquest breu assaig: «Resumir en poques paraules el descabdellament de la història de Catalunya i donar al

5. Poc després de publicar la biografia, Bellmunt no s'estava de criticar, a l'article «Vérités et sophismes», aparegut a *Foc Nou* el 15 de juny de 1946, el cinisme diplomàtic de les instàncies internacionals com ara l'Organització de les Nacions Unides (ONU) i de denunciar la col·laboració del règim franquista amb el nazisme, que havia dut a l'afusellament ignominiós de Companys: «Franco et Hitler, donc, collaborèrent intimement et ils firent beaucoup plus que se serrer amicalement la main à Hendaye lors de leur entrevue historique: ils assassinèrent lâchement le Président de la Catalogne, après avoir violé le droit d'asile sans aucune formalité d'extradition» (1946a: 1-2). Una versió catalana de l'article està recollida a BELLMUNT (2021: 105-108).

resum un caràcter de fàcil lectura popular» (1946: 6). I el mateix Bellmunt, al prefaci, n'explicitava els destinataris: «No ens ha guiat altre objectiu que el de divulgar entre els catalans de l'exili, els fets més importants de la història de la nostra pàtria. Els uns rellegiran amb plaer les nostres pàgines de la vida nacional, d'altres se n'assabentaran amb fruïció i la gran majoria trobaran excel·lent l'ocasió de fer conèixer la història de la Pàtria entre els infants catalans de l'exili, emigrats en edat massa tendra per poder tenir l'avinentsa d'estudiar els annals de les gestes nacionals» (1946b: 3). L'opuscle finalitzava amb la tràgica mort de Lluís Companys en uns termes que remetien a altres textos de Bellmunt que ja hem indicat:

L'exèrcit de Franco ocupà militarment Catalunya i destruí, com el de Felip V, l'obra nacional dels catalans. El govern català s'exilià, però l'agost de 1940, havent envaït els alemanys la terra francesa, aquests s'apoderaren del president Companys i el lliuraren a Franco, el qual el feu afusellar a Montjuïc el 15 d'octubre del mateix any.

El president Companys morí com un heroi, mirant el piquet d'execució, descalç per tocar terra catalana i cridant: «Per Catalunya» (1946b: 40).

2. LA TESI DOCTORAL: EXILI I DRETS

El 1950 Bellmunt presentà, com a continuació dels seus estudis de Dret, la tesi doctoral *De quelques conséquences de l'exode espagnol en France dans les domaines du droit international public et privé* a la Facultat de Dret de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc.⁶ Signada amb el seu nom real, Domènec Pallerola, fou dirigida per Jacques Maury, professor de legislació comparada i degà honorari d'aquesta facultat, especialista en dret civil francès i internacional. Relativament breu —només consta de vuitanta-dues pàgines mecanoscrites sense interlineat—, la tesi és precedida per un «avant propos» en què apunta l'impacte de l'exode republicà de 1939 en la literatura contemporània, però constata la inexistència de cap recerca consagrada a l'aspecte merament jurídic

6. Agraïm a les germanes Núria i Maria-Neus Pallerola la gentilesa que tingueren d'enviar-nos una còpia de la tesi doctoral del seu pare, que està dipositada a la Bibliothèque Garrigou (T61561) de la Université Toulouse 1 Capitole.

de la guerra d'Espanya.⁷ També s'hi concreta l'objecte d'estudi: les repercussions de la legislació franquista en els exiliats republicans i algunes de les conseqüències de la guerra i l'èxode en el dret internacional, tant públic com privat. A més, sense amagar el fet que ell mateix era un refugiat polític, Bellmunt subratlla en el preàmbul que, en la seva exposició, «l'objectivité et l'impartialité nous ont constamment éloigné d'un climat politique ou simplement idéologique susceptible d'influencer notre commentaire» (Pallerola, 1950: 2).

La tesi s'estructura en dues parts que analitzen les repercussions de l'èxode espanyol en l'àmbit del dret internacional públic (la primera) i el dret internacional privat (la segona). Molt més concisa, la primera consagra dos epígrafs a descriure succintament la guerra i l'exili des de l'òptica jurídica i, a continuació, delimita quatre períodes històrics del procés viscut pels exiliats republicans des de 1939, amb una atenció especial al cas del president Lluís Companys. Més extensa i centrada en aspectes concrets del dret, la segona part examina la qüestió de la nacionalitat (capítol 1), els conflictes d'estat civil provocats per l'èxode (capítol 2), la legislació franquista sobre el matrimoni i les seves conseqüències en l'estat personal dels refugiats (capítol 3) i l'abrogació de la llei sobre el divorci i la legislació franquista sobre aquesta matèria (capítol 4). Com veurem, les lleis franquistes abocaren molts refugiats republicans a l'estranger i, especialment a França, a un laberint jurídic de difícil resolució.

Des del punt de vista internacional, el fet jurídic que Bellmunt destaca de bell antuvi és el sollevament militar, el 17 de juliol de 1936, al Marroc, contra el règim constitucional republicà votat democràticament amb la Constitució de 1931 i reconegut *de jure* per la resta d'estats del món. Estesa de seguida a la Península, aquesta revolta militar provocà que els generals rebels ocupessin la meitat del territori estatal i establissin un govern a la seva zona, la Junta de Burgos; n'escollissin un cap d'Estat, Francisco Franco, i s'autoanomenessin l'«únic» govern legítim d'Espanya. Els estats estrangers que tenien interessos a la zona rebel es veieren obligats a reconèixer *de facto* la nova situació, tot i continuar mantenint relacions diplomàtiques amb el govern republicà. D'altra banda, l'esclat de la

7. Bellmunt anota en l'«avant propos» les obres literàries inspirades en la Guerra d'Espanya (1936-1939): *L'Espoir* (1937), d'André Malraux; *Ein spanisches Testament* (1937), d'Arthur Koestler; *Les grands cimetières sous la lune* (1938), de George Bernanos; *For Whom the Bell Tolls* (1940), d'Ernest Hemingway; *Vers l'Espagne de Franco* (1943), de Charles Maurras, i *La Peste* (1947), d'Albert Camus.

guerra d'Espanya dividí els espanyols en dos camps oposats, també a les colònies i a l'estranger.

2.1. Lluita de legitimitats

Des del punt de vista jurídic, en plena guerra, s'establiren dues menes de passaports espanyols i de certificats de nacionalitat per als ciutadans de l'Estat espanyol, una per a cada zona, i també dues menes de jurisdiccions consulars per als ciutadans estrangers: una d'oficial, amb personalitat jurídica internacional, i una altra d'oficiosa, tolerada pels països que tenien interessos a la zona rebel. Aquesta doble jurisdicció consular continuaria vigent a partir de la reconeixença *de jure* del govern rebel, però amb una diferència important: si durant la guerra els consolats oficials asseguraven la protecció dels refugiats republicans i les agències oficioses franquistes, la dels espanyols afins, després de la guerra, contràriament, els consolats oficials esdevindran franquistes i deixaran els exiliats republicans sense empara. Seran els estats estrangers els que els proporcionaran la defensa i la protecció inspirant-se en els principis del dret de gents.

En la lluita entre legitimitats, el govern republicà declarà «facciosos» els rebels de Burgos, mentre que el govern franquista il·legalitzà per la via d'un decret els actes del govern republicà. Al seu torn, atès l'origen del govern rebel, els estats estrangers només reconegueren com a legítim el govern republicà, a excepció feta de l'Alemanya hitleriana i la Itàlia feixista. La creació del Comitè de No-Intervenció amb què les potències internacionals actuaven davant del conflicte espanyol fou, a parer de Bellmunt, «purement platonique» (Pallerola, 1950: 6). Seguint Jean-Baptiste Duroselle a *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours* (1950), Bellmunt sostenia que els estats totalitaris no dubtaren a intervenir des del començament de la guerra a favor de Franco; en canvi, França i Anglaterra, que ho sabien, continuaven les negociacions fictícies amb el pretext de mantenir la pau d'Europa. Fou endebades, doncs, la denúncia que els republicans feren de les violacions feixistes de la «no-intervenció». Sense complexos, Alemanya i Itàlia reconegueren Franco *de jure* i no deixaren de donar-li suport militar.

L'evacuació del nord peninsular generà la primera onada d'exiliats cap a França que oferí als soldats republicans l'opció de retornar a la zona republicana o a la zona rebel. La majoria s'adreçà a la primera i una petita part ho feu a la segona. En canvi, nombrosos refugiats, sobretot persones grans, dones i infants, es quedaren a França, acollits en centres d'allotjament, en virtut del dret

d'asil. L'enfonsament de l'armada republicana a partir de l'ocupació franquista de Barcelona, el 26 de gener de 1939, provocà l'èxode massiu de refugiats cap a França, el qual, sempre segons Bellmunt, esdevenia un cas típic d'emigració col·lectiva forçada per una guerra que no s'adeia amb els paràmetres de l'emigració convencional, ni de la reglamentació general d'entrada d'estrangers. El govern francès refusà, si més no inicialment, d'incorporar els republicans espanyols en la població estrangera i optà per internar-los en camps de concentració o centres d'acollida per procedir a mesures d'examen, cribratge i control.

2.2. Quatre períodes de l'èxode republicà

Des del punt de vista del dret internacional, Bellmunt distingia quatre períodes diferents viscuts pels refugiats espanyols des de la fi de l'èxode massiu el 19 de febrer de 1939 fins a la segona postguerra mundial (1950): 1) el període de control (que abraçaria fins a l'1 de setembre de 1939, dia del començament de la guerra a Europa); 2) els primers mesos de la guerra fins a la invasió alemanya de França (juny de 1940); 3) el període de l'ocupació alemanya (fins al desembre de 1944), i 4) el període entre l'alliberament de França i la primera postguerra mundial (fins a la data de l'escriptura de la tesi, el 1950).

Durant el primer període, la majoria dels refugiats espanyols són confinats en camps de concentració i centres d'acollida; mancats en general de documentació d'identitat, foren censats i classificats per professions. La seva condició jurídica era especial, vist que no havien perdut la nacionalitat espanyola —no eren, en rigor, apàtrides—, per bé que, per raons polítiques, no podien disposar del suport dels consolats del seu país. Esdevenien, per tant, refugiats espanyols sense certificat de nacionalitat. L'opinió pública francesa es mostrava, en general, favorable al fet que es beneficiessin del dret d'asil, sempre que fos compatible amb les mesures de seguretat i de garantia de l'ordre públic. D'entrada, el govern francès considerà els exiliats republicans com a refugiats polítics (d'acord amb la Convenció de Ginebra del 28 d'octubre de 1933) i deixà sortir dels camps de concentració els qui foren reclamats per francesos, que en responguessin i n'asseguessin l'allotjament, i per propietaris agrícoles o industrials per mitjà d'un certificat de treball. En aquests casos, els refugiats rebien un salconduit («laissez passer») del comandament del camp de concentració com a identificació provisional i, un cop instal·lats, el Servei de Prefectura per a Estrangers els expedia un rebut provisional de sol·licitud de permís de residència.

En els primers mesos posteriors a l'esclat de la Segona Guerra Mundial, la situació dels refugiats republicans es complicà considerablement. El govern francès decretà l'organització de formacions de voluntaris estrangers per als treballs de fortificacions i, més tard, de les Companyies de Treballadors Estrangers sota comandament militar. Milers de refugiats espanyols hi prengueren part. Tanmateix, davant la recrudescència de la situació internacional, el govern mexicà signà un acord amb el francès per posar sota la seva empara els refugiats republicans i facilitar-los el viatge a Mèxic. D'acord amb les organitzacions espanyoles d'ajuda als refugiats, el Consolat General de Mèxic a París expedí un document d'identitat propi per als qui embarcaven cap als Estats Units Mexicans governats pel president Lázaro Cárdenas.

El període de l'ocupació alemanya fou el més difícil per als refugiats espanyols, molts dels quals foren transferits als camps d'extermini nazi, on trobaren la mort, mentre que altres foren detinguts a França per la policia franquista en col·laboració amb la Gestapo i conduïts a Espanya on, després d'un simulacre de judici sumaríssim per Consell de Guerra, foren executats. La nova conjuntura deixà sense efecte el dret de gents, les convencions sobre els refugiats, el dret d'asil i el respecte a la persona humana. Les autoritats d'ocupació crearen camps d'indesitjables i de represaliats a França, en els quals es reclutà exiliats per al Servei de Treball Obligatori a Alemanya. A partir de l'entrada de les tropes hitlerianes, en definitiva, la reglamentació jurídica i administrativa francesa que feia referència als refugiats espanyols fou víctima de l'arbitrarietat de les autoritats ocupants, amb la consegüent violació del dret d'asil i l'esfondrament del dret internacional.

El cas de Lluís Companys era, en aquest sentit, paradigmàtic. Com altres personalitats republicanes, el president de la Generalitat es trobava a França sota l'empara del dret d'asil i *en règle* amb les autoritats franceses. Bellmunt es basava sobretot en el relat d'Ángel Ossorio a *Vida y sacrificio de Lluís Companys* i en el del seu propi llibre *Lluís Companys. La seva vida. La seva obra. La seva mort gloriosa*, però a la tesi focalitzà l'interès en l'aspecte jurídic dels fets. A parer seu, el cas violava les lleis i els costums de guerra, ja que «examinant ces faits du point de vue juridique, nous croyons qu'il s'agit de violations concrètes des lois de la guerre, de la coutume internationale et des principes fondamentaux du Droit international», fins al punt que «ces actes sont-ils compris parmi ceux qui sont de la compétence du Tribunal Militaire de Nuremberg» (Pallerola, 1950: 12).

Bellmunt confirmava que, en el cas Companys, hi hagué una violació evident de les lleis i els costums de guerra. Les autoritats ocupants havien transgredit,

d'una banda, la 4a Convenció de la Haia del 18 d'octubre de 1907, que entre altres aspectes els obligava a restablir i assegurar les lleis en vigor en el país ocupat i respectar la vida dels individus, i, de l'altra, la llei francesa sobre l'extradició del 10 de maig de 1927. A més, es tractava d'un «crim de guerra» —segons el Tribunal de Nuremberg— perquè els fets ocorreguts tenien relació amb les hostilitats i dimensió internacional. Per dues raons. Primera: la detenció arbitrària de Companys a França —i també de ministres republicans espanyols— fou possible gràcies a les hostilitats, les quals donaren carta blanca als policies franquistes per violar el territori francès amb la complicitat de les autoritats alemanyes d'ocupació (cal recordar que, amb la División Azul, l'Espanya franquista combatia al costat de les tropes nazis contra Rússia). Segona: el cas Companys posava en joc tres països: Espanya, França i Alemanya.

Si era un crim de guerra, hi havia dos responsables principals. Per un costat, el cap d'Estat alemany, Adolf Hitler, en nom del qual es feren les detencions a França i el lliurament dels presoners a les autoritats franquistes —juntament amb els agents alemanys de la zona ocupada que executaren les ordres. Per l'altre, el cap d'Estat espanyol, Francisco Franco, en nom del qual es procedí a la detenció —i, amb ell, els seus subalterns: l'ambaixador José Félix de Lequerica, que ordenà l'extradició de Companys a Espanya, i les autoritats militars i els agents de policia que executaren les ordres.⁸ Per a Bellmunt, l'actuació conjunta a França de les forces alemanyes d'ocupació i la policia espanyola constituïa també un crim de lesa humanitat que podia comprometre internacionalment tant la part alemanya com l'espanyola. El Tribunal de Nuremberg preveia la inculpació per crims contra la humanitat quan els governs actuaven arbitràriament per oprimir una minoria nacional, com s'esqueia amb Companys, màxim representant dels catalans.

A dreta llei, doncs, calia sancionar els responsables de l'assassinat de Companys per no deixar impune aquest crim de guerra. Si no s'actuava, es corria un risc extremament greu des de l'òptica del dret internacional: «Toute la garantie du droit d'asile en matière politique et d'extradition, toute la force de la coutume internationale en matière de protection des réfugiés, toutes les traditions d'humanité en faveur des prisonniers, se verraient menacés pour l'avenir. Nul homme d'État, nulle personnalité politique d'un pays démocratique ne se croirait

8. Segons la jurisprudència del Tribunal de Nuremberg, l'ordre rebuda d'un superior no es considerava com una excusa absolutòria.

plus jamais en sûreté dans un pays qui les aurait accueillis en vertu du droit d'asile. Et l'on pourrait continuer à piétiner les lois internationales, à mépriser la personnalité humaine et à se moquer de la justice et de la conscience universelles avec un gros danger pour la foi des peuples dans les éternels principes d'équité, et de justice qui sont à la base du Droit International» (Pallerola, 1950: 16). A les seves memòries, en les quals batejava la tesi amb un títol diferent amb el que l'havia presentada (*L'exode de 1939 et l'arrestation du Président Companys*), Bellmunt reblava el clau sobre el tema: «Va dedicada al crim contra el dret de gents que representa la detenció de Companys, acollit al dret d'asil. I demostró jurídicament, amb tota la jurisprudència del Tribunal de Nuremberg, que Franco havia d'ésser jutjat pel tribunal internacional com a criminal de guerra. Va escapar al dit tribunal, però no podrà escapar ni al de la seva consciència (suposant que en tingui), ni al de la història» (1975: 187).

En darrer terme, el període de l'alliberament de França i de la primera postguerra mundial significà una millora sensible de la situació dels refugiats republicans, per tal com s'anul·laren les disposicions i les persecucions arbitràries contra els estrangers. A escala internacional, després de la victòria aliada, l'Organització de les Nacions Unides (ONU) decretà mesures de protecció dels refugiats i creà l'Organització Internacional per als Refugiats (OIR) amb seu a Ginebra (1946). A França, el decret del 14 de març de 1945 ampliava els beneficis de la Convenció de Ginebra del 28 d'octubre de 1933 als refugiats espanyols, de manera que no tenien necessitat d'adreçar-se als consolats franquistes. De fet, en la nova conjuntura, els ciutadans de nacionalitat espanyola es trobaven excepcionalment amb dues autoritats consulars: l'oficial, dependent de l'ambaixada i el govern franquistes, a què estaven sotmesos els espanyols que residien a França, llevat dels refugiats polítics, i l'Oficina Central dels Refugiats Polítics, que depenia de l'OIR de l'ONU.

2.3. La qüestió de la nacionalitat

L'exòde dels republicans a causa de la derrota bèl·lica tingué nombroses repercussions en l'àmbit del dret internacional privat que afectaren diferents aspectes de les relacions civils dels refugiats, com ara —i aquestes eren les matèries en què se centrava la segona part de la tesi— la qüestió de la nacionalitat, els conflictes d'estat civil i la legislació franquista sobre l'estat civil, el matrimoni i el divorci.

La qüestió de la nacionalitat fou la primera que hagueren d'afrontar els refugiats polítics espanyols, que no disposaven de cap protecció consular del seu país. Durant els anys 1940-1941, una part important dels exiliats a França aprofitaren les facilitats que els oferiren els Estats Units, Mèxic i altres repúbliques de l'Amèrica llatina (sobretot, Xile, Veneçuela, l'Uruguai i la República Dominicana) per emigrar-hi i, en alguns casos, al cap d'un temps, naturalitzar-s'hi, sense perdre —si volien— la nacionalitat espanyola. La doble nacionalitat era un gest de previsió per si algun dia es veiessin obligats a marxar o volguessin repatriar-se.

Respecte a la nacionalitat de les dones casades, es generaren encara conflictes més greus provocats per la col·lisió entre el dret espanyol i el francès. El decret franquista del 24 de maig de 1938 declarava que la condició i la nacionalitat de la dona casada es regia a partir d'aleshores per l'article 22 del Codi Civil de 1889, segons el qual les dones espanyoles que s'emmaridaven amb francesos perdien la nacionalitat espanyola, mentre que les dones franceses que s'esposaven amb espanyols prenen la nacionalitat del marit.⁹ Era una regressió evident en relació amb la Constitució republicana de 1931 que establia que, d'una banda, la dona tenia els mateixos drets que l'home dins del matrimoni (article 43) i, de l'altra, la dona estrangera que es casava amb un espanyol podia conservar la seva nacionalitat d'origen o, si ho preferia, adquirir la del marit, d'acord amb els tractats internacionals (article 23,4). Posteriorment, un nou

9. Cal tenir en compte que, com apunta Francisco Tomás y Valiente (2015: 551), el Codi Civil de 1889 oferia «un retrato imperativo de la sociedad burguesa del último y muy conservador cuarto del siglo XIX». Quant a la institució del matrimoni, per exemple, establia una forma canònica de caràcter indissoluble, obligada per a tots els que professaven la religió catòlica. Aquesta disposició satisfia l'Església, els partits de la burgesia conservadora i una tradició «nacional» que mai no havia vist amb bons ulls el model del matrimoni civil dissoluble que admetia el Codi Napoleònic de 1804 (TOMÁS, 2015: 552). El nucli del model burgès de família era constituït únicament per la parella i els fills oficials, amb la figura del marit o pare com a autoritat màxima: «El marido debe proteger a la mujer, y ésta obedecer al marido» (article 57, traducció de l'article 213 del Codi Civil francès). Semblantment, la pàtria protestat o autoritat paterna sobre els fills pertanyia al pare, i només, si hi mancava, a la mare (article 154 i següents). En la seva època, el Codi Civil de 1889 ja fou criticat per anacrònic, defectuós, heterogeni i contradictori (ESCUADERO, 2003: 912). Com es pot veure, en tot cas, s'avenia com l'anell al dit amb el caràcter confessional catòlic del règim franquista. No fou fins al 1960 que es publicà la Compilació del dret civil especial de Catalunya i el 1961, la de les Illes Balears. En aquests territoris era vigent, en primera instància, la seva pròpia Compilació i, en segon terme, el dret supletori de primer grau, el Codi Civil de 1889 (TOMÁS, 2015: 555).

decret franquista, del 9 de novembre de 1939, feu retroactiva la disposició sobre la nacionalitat de la dona casada. Per a Bellmunt, aquesta posició reflectia el nacionalisme a ultrança del sistema franquista, ja que, essent com era Espanya un país d'emigració —sobretot per als homes—, hi havia més espanyols que es casaven amb estrangeres que no pas estrangers que es casessin amb espanyols.

En contrapartida, la llei francesa sobre la nacionalitat de les dones casades establia que les franceses que s'emmaridaven amb un estranger conservaven la nacionalitat d'origen, si no és que, abans del matrimoni, declaraven voler renunciar-hi i adquirir la del marit. Com acabem de comentar, la llei franquista les considerava automàticament com a espanyoles (tenien, doncs, doble nacionalitat) i, de fet, el consolat els permetia que sol·licitessin el passaport espanyol sense problemes, bo i mantenint el francès. En canvi, les espanyoles casades amb francesos ho tenien molt més complicat. Quan començà l'èxode republicà el 1938, la llei francesa establia que les dones estrangeres casades amb francesos havien de subscriure, abans del matrimoni, una declaració en què manifestessin la voluntat d'esdevenir franceses —aquesta declaració tanmateix podia no ser aprovada i, en tot cas, no era efectiva fins al cap de sis mesos. Essent així, les dones espanyoles que es casaven amb un francès perdien la nacionalitat espanyola; estaven durant sis mesos sense poder reclamar la nacionalitat francesa, i, si era rebutjada la demanda, s'arriscaven a esdevenir apàtrides, com fou el cas de nombroses refugiades republicanes que, per negligència, error o ignorància, no s'acolliren a l'opció d'obtenir la nacionalitat del país d'acollida.

Després de diverses modificacions legislatives, que Bellmunt analitza amb detall, la situació del matrimoni mixt en matèria de la nacionalitat quedà establerta d'aquesta manera: per un costat, la dona espanyola que es casés amb un francès esdevenia francesa en principi des de la celebració del matrimoni, però la nacionalitat només era plenament efectiva al cap de sis mesos, sempre que no fos objecte d'una ordre d'expulsió, no se'n comunicés la residència o no fos vàlid el matrimoni; per l'altre, la dona francesa casada amb un espanyol esdevenia automàticament espanyola segons la llei franquista, però, segons la legislació francesa, per tal d'esdevenir espanyola havia de manifestar la voluntat de renunciar a la nacionalitat d'origen; si no ho feia, adquiria la doble nacionalitat.

La jurisprudència francesa es posicionà en contra de la retroactivitat que imposà el decret franquista del 9 de novembre de 1939, que deixava sense efecte les disposicions republicanes sobre la nacionalitat de la dona. A criteri de Bellmunt, aquesta presa de posició oficial de la jurisprudència francesa resolva un

tema controvertit del dret internacional privat sobre la nacionalitat de la dona casada i, alhora, fixava un punt de vista jurídic general en matèria de retroactivitat de les lleis estrangeres. La sentència del Tribunal de Cassació francès del 24 d'octubre de 1949, motivada pel cas d'Ignacia Rui, prioritzava la llei francesa i considerava inadmissible a França la retroactivitat de la llei espanyola i, en conseqüència, les espanyoles casades amb francesos es trobaven en una situació especial, si no exercien el dret de reclamar la nacionalitat del marit: la d'apàtrides.

D'altra banda, l'aplicació del decret francès del 14 de març de 1945, apuntat abans, afectava l'estatut personal dels exiliats i exiliades polítics de nacionalitat espanyola en la mesura en què podien emparar-se en la Convenció sobre els Refugiats. Aplicant-los la llei del seu domicili, és a dir, la llei francesa, s'establí una excepció molt important en favor seu: s'alliberaven així del Codi Civil espanyol. Les franceses casades amb refugiats polítics espanyols també es trobaven en el mateix cas.

2.4. Conflictes sobre l'estat civil

La guerra i l'èxode que se'n derivà originaren així mateix nombrosos conflictes a causa de les circumstàncies excepcionals en què tingueren lloc els esdeveniments. En primer lloc, es produïren molts errors sobre els noms i l'estat civil dels refugiats per raó de les declaracions falses o incompletes dels confinats en els camps de concentració o els d'acollida. Cal tenir present que la majoria dels exiliats republicans estaven indocumentats en passar la frontera i, en el cas de les dones casades, moltes entraren soles a França o foren adreçades a centres diferents. Com que aquestes darreres foren inscrites amb el seu nom i cognoms, els fills menors que anaven amb elles també prengueren el nom de la mare, no pas el del pare com de consuetud. Quan era possible refer la unitat familiar, es podia rectificar la confusió, tot i els entrebancs per certificar-ho legalment, però en la majoria de les situacions es feia molt difícil.

Segonament, es cursaren declaracions inexactes de manera volguda per donar carta de naturalesa a una relació no legalitzada. Era la circumstància en què es trobaven les parelles d'amants (solters, casats o divorciats) que, en arribar al camp de concentració, per tal d'evitar la separació, declaraven estar legítimament casats i, com la resta, se'ls expedia uns documents d'identitat en què constava aquest estat civil. Els seus fills foren inscrits a França com a legítims, de manera que, si sorgien problemes, s'havien de regularitzar: si els pares eren

solters o divorciats, un casament resolía la situació; si, per contra, com en la majoria de casos, havien estat casats a Espanya no podien legitimar els seus fills nascuts d'una unió «irregular» a França. Bellmunt il·lustrava la problemàtica amb el cas paradoxal d'una refugiada que no pogué divorciar-se del seu «fals marit», perquè no tenia cap certificat de matrimoni, ni pogué casar-se realment, perquè el seu document d'identitat francès consignava que ja era casada.

En tercer lloc, es generaren moltes complicacions administratives i judicials a causa de l'anul·lació que decretà el govern franquista de les inscripcions de naixement fetes durant l'etapa republicana que no corresponguessin a noms propis del santoral catòlic (ordre del 9 de febrer de 1939). Si els afectats no demanaven la substitució del seu nom propi dins del termini previst, els l'era canviat d'ofici pel nom del sant del dia del naixement o de la inscripció. Milers de noms de socialistes, anarquistes, comunistes, republicans lliurepensadors o ateus, com per exemple Germinal, Progrés, Pau, Llibertat, Primavera o Harmonia, foren canviats per noms del calendari catòlic sense que sovint ni els mateixos interessats se n'assabentessin. Quan havien de sol·licitar un certificat de la seva acta de naixement per a qualsevol formalitat civil, es trobaven que els havien canviat el nom propi.

En darrer terme, la legislació franquista sobre l'estat civil, el matrimoni i el divorci tingué igualment repercussions en l'estatut personal dels refugiats republicans. La primera llei franquista sobre el matrimoni, la del 12 de març de 1938, anul·là la llei sobre les unions civils del 28 de juny de 1932, aprovada per les Corts republicanes; validà, amb efectes retroactius, únicament els matrimonis canònics celebrats abans que entrés en vigor aquesta llei republicana, i restablí el títol IV del capítol 1r del Codi Civil de 1889, segons el qual es reconeixien dues menes de matrimonis: el canònic i el civil (article 42). L'ordre franquista del 10 de març de 1941 limitava el matrimoni civil a les persones que no eren catòliques per mitjà d'una prova documental de la seva no-catolicitat o una declaració jurada de no haver estat batejats. En un estat confessional com el franquista, aquesta interdicció relegava el matrimoni civil a una mena de desafiament al règim.

2.5. La legislació sobre el matrimoni

Per als refugiats republicans, les disposicions franquistes repercutien de manera directa en els matrimonis civils celebrats en territori republicà des del 12 de març de 1938 fins a la fi de la guerra. Segons l'argumentació de Jacques Maury,

que Bellmunt adduïa, aquests matrimonis s'havien de considerar a França com a nuls, però putatius, atenent l'article 69 del Codi Civil espanyol que salvaguardava el dret dels infants.¹⁰ Tanmateix, el fet és que, quan les nombroses persones que havien contret matrimoni civil s'adreçaven als consolats franquistes per sol·licitar documents oficials, eren advertits que a Espanya el seu matrimoni era nul i, per consegüent, rebien només documents com a solters. En nombrosos casos aquestes parelles es tornaren a casar a França canònicament o segons la llei francesa. Els juristes francesos admetien la nul·litat dels matrimonis civils celebrats en zona republicana, com també la retroactivitat de la llei franquista del 12 de març de 1938, en virtut del reconeixement de Franco pel govern francès del 27 de febrer de 1939, però no es posaven d'acord si aquesta mesura afectava també els fills.

Bellmunt conclouïa que, en dret, hi havia uns principis ètics sagrats, el respecte de les lleis, del fet jutjat, dels drets adquirits, en virtut dels quals els matrimonis civils que se celebraren en zona republicana entre 1938 i 1939 eren inatacables. D'entrada, perquè en aquesta zona l'única llei existent era la del matrimoni civil, aprovada pel govern democràtic, que es regia per la legislació promulgada segons la Constitució republicana. A més, perquè la República espanyola era un Estat de dret i de fet, reconegut encara *de jure* per la resta del món, llevat de les potències feixistes que lluitaven al costat dels rebels. En canvi, el govern de Burgos havia nascut d'un sollevament armat contra el poble i la constitució democràtica del país, i no tenia potestat per decretar sobre el territori republicà unes disposicions retrògrades que responien a l'enorme influència de l'Església catòlica sobre el règim i que s'emmarcaven en l'ofensiva confessional contra les lleis laiques i liberals de la República.

La darrera posició de la jurisprudència francesa sobre la retroactivitat de les lleis estrangeres avalava l'argumentació de Bellmunt. Respectuosa amb els drets adquirits, la sentència del Tribunal de Cassació francès del 24 d'octubre de 1949 establí que la retroactivitat promulgada pel govern espanyol (decret del 9 de novembre de 1939) no podia tenir efecte en la combinació de la llei francesa amb la Constitució republicana espanyola, aleshores l'única aplicable, ni podia modificar les conseqüències jurídiques definitivament adquirides en l'execució de la legislació francesa, oïmés si la llei estrangera entrava en conflicte amb la francesa o era massa injusta.

10. Un criteri putatiu semblant s'aplicava als fills de les parelles afectades per matrimonis o divorcis anul·lats pel franquisme.

2.6. L'anul·lació dels divorcis

L'abrogació de la llei del divorci tingué semblantment conseqüències per als refugiats republicans. La llei franquista del 23 de setembre de 1939 revocà la llei republicana del divorci del 2 de març de 1932 i les seves disposicions complementàries, i remeté a l'articulat del Codi Civil —el de 1889— sobre aquesta matèria, en virtut del qual el divorci conduïa a la suspensió de la vida comuna dels esposos (article 104), però no a la dissolució del matrimoni, que només es produïa amb la mort d'un dels cònjuges (article 52). El decret-ley de l'1 de maig de 1947 reconeixia la jurisdicció del Tribunal de la Rota de la Nunciatura Apostòlica a Espanya, que s'incorporava d'aquesta manera a la legislació espanyola. Segons això, era aquest tribunal el responsable de respondre a les peticions de divorci dels matrimonis canònics; els tribunals civils només intervenien per executar les mesures de separació dictades per la jurisdicció eclesiàstica (articles 80-82 del Codi Civil).

El caràcter retroactiu de l'anul·lació del divorci que imposaven les disposicions transitòries de la llei del 23 de setembre de 1939 afectava de ple els centenars de refugiats espanyols que s'havien divorciat legalment durant el període republicà i, fins i tot, s'havien tornat a casar civilment a Espanya o a França. D'acord amb la legislació franquista, el primer matrimoni canònic dels interessats continuava sent vàlid si un dels esposos que havia romàs a Espanya demanava —per raons financeres, econòmiques, familiars o venjatives— la nul·litat del divorci o del matrimoni civil posterior. Des del punt de vista franquista, a França i a l'Amèrica llatina hi havia, segons ironitzava Bellmunt, una gran quantitat de refugiats «bígams». En bona lògica, Bellmunt defensava que els divorcis pronunciats pels tribunals republicans havien de ser reconeguts com a vàlids a França, per tal com la retroactivitat de les lleis franquistes en aquesta matèria —generadora de conseqüències injustes— era contrària a l'ordre públic internacional francès.

2.7. Les lleis franquistes contra el dret civil català

En l'annex de la tesi, Bellmunt feia un balanç de les conseqüències que tingué la legislació franquista sobre el dret civil català, atesa la competència legislativa que, en aquest punt, tenia la Generalitat de Catalunya. D'entrada, la llei franquista de 8 de setembre de 1939 sobre el règim jurídic de Catalunya deixà sense

efecte totes les lleis, disposicions i doctrines que havien emanat del Parlament de Catalunya i del Tribunal de Cassació. Quedà anul·lada, doncs, la llei catalana del 29 de juny de 1934 —molt avançada per a l'època— que atorgava a la dona casada la mateixa capacitat civil que el marit i establia la igualtat dels esposos, tot afirmant la seva facultat d'actuar en dret independentment l'un de l'altre. De fet, abans de la llei esmentada, que desmantellava el règim d'autonomia, el govern franquista havia anul·lat pràcticament els matrimonis celebrats a Catalunya: en una disposició especial contra la llengua catalana (ordre de 12 d'agost de 1938) declarava anul·lades totes les inscripcions d'estat civil practicades en la zona republicana que s'havien redactat en un idioma que no fos el castellà.

Bellmunt resumia a grans trets els orígens del dret civil català i la rica tradició jurídica que conduïa a personalitats contemporànies de prestigi com ara Francesc Maspons Anglasesell, Ferran Valls i Taberner, Jaume Carner, Joaquim Lluhí i Rissech o Pere Coromines. Malgrat això, constatava que, fins i tot abans de la dictadura franquista, la jurisprudència espanyola havia anat erosionant l'àmbit d'aplicació del dret català i foral en general amb la mateixa idea d'unificar a ultrança que caracteritzava el nou règim, de manera que, de l'antic dret foral, com demostrava el jurista Josep Pella i Forgas a *Código Civil de Cataluña* (1916-1919), només resistien algunes institucions sobre el règim dotal i de matrimoni, les formes de testament, les servituds, els contractes, les successions i el dret comercial. No cal dir que, en plena dictadura franquista, el Codi Civil espanyol intentà consumir la laminació del dret civil català.

3. CLOENDA

La tesi doctoral de Domènec de Bellmunt es proposava bàsicament de «divulguer au monde des juristes au moins une importante partie des conséquences d'ordre juridique qui ont suivi l'exode républicain espagnol de février 1939», i també de «faire constater, en apportant la démonstration éloquentة des faits et la lumière de quelques expériences personnelles, qu'à l'importance politique et sociale, dramatique et humaine de l'exode espagnol de 1939, il faut ajouter celle de ses effets dans le monde juridique» (Pallerola, 1950: 65-66). Pel seu enfocament comparatiu, la tesi demostrava, de manera implícita, l'enorme regressió social que suposà el sistema legislatiu franquista, tant en l'àmbit del dret públic com privat, especialment destinat a punir i vulnerar els drets dels

exiliats polítics republicans de 1939. Tot i el seu caràcter pioner en la matèria, romangué inèdita. Tanmateix, el 1952, Bellmunt guanyà el premi Lluís Companys dels Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Tolosa de Llenguadoc amb el treball *Catalunya i les minories nacionals en el dret internacional contemporani*. Amb tota probabilitat, es tractava de la traducció d'alguns capítols de la tesi doctoral, però el text tampoc no arribà a ser publicat.

La figura de Companys —i la seva tràgica mort, producte de la violació de les lleis per part del feixisme espanyol i alemany— continuà sent, però, un tema recurrent en els articles de Bellmunt destinats a les publicacions en què col·laborà des de 1950. Només tres exemples com a botó de mostra. El 1954 escrivia «El sacrifici de Companys, crim de guerra» per a *Llar de Germanor Catalana*: «La seva mort gloriosa constitueix un altre crim, per violació no només de la Llei d'Asil sinó de la Llei internacional, de les Convencions sobre l'Asil i del més elemental dret de gents. El Tribunal de Nuremberg ha jutjat i punit casos menys greus i menys clars i, malgrat les nombroses denúncies que li han estat adreçades sobre el cas Companys, ha restat sempre sord a les protestes universals» (Camps i Foguet, 2014: 148); i el 1966 «El sacrifici de Companys» per a *Butlletí del Casal Català de Tolosa de Llenguadoc*: «Perquè el sacrifici del President màrtir és una llavor que portarà els seus fruits: representa l'exemple de lleialtat a l'ideal de justícia i llibertat pel qual havia combatut tota la vida» (Camps i Foguet, 2014: 150). I encara el 1983, des del diari *Avui*, a «Klaus Barbie» comentava el nul interès que tenia l'Estat espanyol a reparar, públicament, l'assassinat de Companys i el genocidi català a diferència del que s'havia dut a terme a França: «La prescripció criminal tampoc no existeix a Espanya per als crims contra la humanitat, com els comesos pel franquisme contra el poble català (assassinats en massa als camps de la Bota i de la Pedrera, cremació pública de llibres catalans, segrest a França, amb violació del dret d'asil, del president Companys per a transportar-lo a Montjuïc i afusellar-lo perquè era el president de Catalunya)» (Bellmunt, 2021: 188). Unes peces periodístiques en què deixava ben clar que, malgrat els anys transcorreguts, la seva posició ideològica i jurídica sobre el cas Companys no havia canviat.

BIBLIOGRAFIA

BELLMUNT, Domènec de (1944). «Editorial. Companys, símbol». *Foc Nou*, núm. 6 (14 d'octubre), p. 1.

- (1945). *Lluís Companys. La seva vida. La seva obra. La seva mort gloriosa*. Tolosa de Llenguadoc: Foc Nou.
- (1946a). «Vérités et sophismes». *Foc Nou*, núm. 35 (15 de juny), p. 1-2.
- (1946b). *Petit Compendi d'Història de Catalunya*. Tolosa de Llenguadoc: Foc Nou.
- (1975). *Cinquanta anys de periodisme català: 1923-1975*. Andorra la Vella: Mirador del Pirineu.
- (2021). *En defensa de la democràcia i la llibertat*. Edició a cura de Josep Camps Arbós i Francesc Foguet i Boreu. Juneda: Fonoll.
- BENET, Josep (1998). *La mort del president Companys*. Barcelona: Edicions 62.
- CAMPS ARBÓS, Josep (2015). «Domènec de Bellmunt i la biografia: notícia de *Figures de Catalunya* (1933) i *Homes de la terra* (1935)». A: ESPINÓS, Joaquim; MAESTRE, Antoni; MARCILLAS, Isabel [ed.]. *La biografia a examen*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 61-73.
- CAMPS ARBÓS, Josep; FOGUET I BOREU, Francesc (2014). «Domènec de Bellmunt, una veu contundent de l'exili català. Col·laboracions a *Llar de Germanor Catalana. Butlletí Interior* (1951-1958) i al *Butlletí del Casal Català de Tolosa de Llenguadoc* (1965-1975)». *Mascançà. Revista d'Estudis del Pla d'Urgell*, núm. 5, p. 143-162.
- (2020). «“No fer política de partit a l'exili, treballar per la unitat dels catalans”. Domènec de Bellmunt, cronista polític de l'exili català (1939-1945)». *Els Marges*, núm. 121 (primavera), p. 10-25.
- (2021). «El periodisme de l'Ideal». A: BELLMUNT, Domènec. *En defensa de la democràcia i la llibertat*. Juneda: Fonoll, p. 9-27.
- CANOSA, Francesc (2009). «Apunt biogràfic». A: BELLMUNT, Domènec. *La Barcelona pecadora*. Barcelona: Acontravent, p. 163-194.
- CORRETGER, Montserrat (2005). «Els intel·lectuals catalans a Tolosa el 1939 i la represa i organització de la cultura». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LI. Miscel·lània Joan Veny 7*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 181-201.
- ESCUADERO, José Antonio (2003). *Curso de historia del Derecho. Fuentes e instituciones político-administrativas*, Madrid: Solana e Hijos.
- PALLEROLA, Domènec (1950). *De quelques conséquences de l'exode espagnol en France dans les domaines du droit international public et privé*. Tesi doctoral dirigida per Jacques Maury. Tolosa de Llenguadoc: Facultat de Dret, Universitat de Tolosa.

- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1946). «Pròleg». A: BELLMUNT, Domènec. *Petit Compendi d'Història de Catalunya*. Tolosa de Llenguadoc: Foc Nou, p. 5-6.
- TOMÁS Y VALIENTE, Francisco (2015). *Manual de historia del derecho español*. Madrid: Tecnos.